

ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ
(ΞΕΝΟΦΩΝ)

Α' ΤΑΞΗ ΛΥΚΕΙΟΥ

Ομάδα συγγραφής: Άρης Δρουκόπουλος
Γεράσιμος Χρυσάφης

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος

Επιτροπή κρίσης
Αθανάσιος Βερτσέτης
Αγγελική Στασινοπούλου
Κώστας Σταύρου

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Α. Δρουκόπουλος - Γ. Χρυσάφης

ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ
ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ, Βιβλ. Β'
ή ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Α' ΤΑΞΗ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό έχει ετοιμαστεί για την πληρέστερη ενημέρωση των φιλολόγων που επωμίζονται το βάρος της διδασκαλίας κειμένων των μεγάλων ιστορικών της κλασικής εποχής.

Δίνονται πρακτικές οδηγίες και γενικές αλλά και κατά κεφάλαιο ώστε να πεισθούν οι μαθητές ότι τα κεφάλαια από το 2ο βιβλίο των Ελληνικών του Ξενοφώντος ή από τον Αγησίλαο αξίζει να τα μελετήσουν. Η άνοδος και η πτώση της τυραννίας στην αρχαία Αθήνα αλλά και το βιογραφικό εγκώμιο του Αγησίλαου έχουν γραφτεί από ικανότατο συγγραφέα, με πλούσια πείρα ζωής, πολλαπλά ενδιαφέροντα, ξεκάθαρες πολιτικές και ηθικές αρχές και κυρίως με ταλέντο.

Σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα και τις έγκυρες οδηγίες, με τα κείμενα αυτά δεν διδάσκεται Ιστορία αλλά υψηλού επιπέδου φιλολογικά έργα που αναφέρονται σε σπουδαία ιστορικά γεγονότα ευρύτερης, πανανθρώπινης σημασίας.

Με την κατάλληλη καθοδήγηση αρκούν χωρία όπως «Λακεδαιμόνιοι δὲ οὐκ ἔφασαν πόλιν Ἑλληνίδα ἀνδραποδεῖν μέγα ἀγαθὸν εἰργασμένην ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένοις τῇ Ἑλλάδι» (Ελλ. 2.2.20) ή «ἐξὸν δ' ἡμῖν ἐν εἰρήνῃ πολιτεύεσθαι, οὗτοι (=οι τριάκοντα) τὸν πάντων αἷσχιστόν τε καὶ χαλεπώτατον καὶ ἀνοσιώτατον καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις πόλεμον ἡμῖν πρὸς ἀλλήλους παρέχουσιν» (Ελλ. 2.4.22) για να πείσουν τους μαθητές ότι αξίζει τον κόπο να «διαλεχθούν» με το κείμενο, να εδραιώσουν την πίστη τους στη δημοκρατία, στον πολιτισμό, στην αθροπία. Και ο καθηγητής επίσης έχει την ευκαιρία να τους ασκήσει σε ποικίλα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα, στη λειτουργία της γλώσσας, στην ακρίβεια και τη ζωντάνια του ύφους του Ξενοφώντος.

Η συνταρακτική περιγραφή της σκηνής από τη μάχη της Κορωνείας «καὶ συμβαλόντες τὰς ἀσπίδας ἐωθοῦντο, ἐμάχοντο, ἀπέκτεινον, ἀπέθνησκον. Καὶ κραυγὴ μὲν οὐδεμία παρῆν, οὐ μὴν οὐδὲ σιγὴ, φωνὴ δὲ τις ἦν τοιαύτη οἷαν ὀργὴ τε καὶ μάχη παράσχοιτ' ἄν» (Αγησ. 2.12.), με

την απόλυτη ακρίβεια του Ξενοφώντος και στο θέαμα και στον ήχο θα είναι κρίμα να υποβαθμιστεί σε μια (ημι.) αποστήθιση της «μετάφρασης» και αντιβολής της προς το κείμενο.

Πρέπει να πεισθούν οι μαθητές ότι πέρα από την «τεχνολογία» και τη «μετάφραση» η αγάπη για το κείμενο και η κατανόησή του βρίσκονται σε στενή αμοιβαία σχέση. Απαιτούν όμως συνεχή προσπάθεια για στέρεη γλωσσική υποδομή.

ΑΡΗΣ ΔΡΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΧΡΙΣΑΦΗΣ

Εισαγωγή

Το βιβλίο ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ (Ξενοφών, Θουκυδίδης) γράφτηκε σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Αντιγράφουμε μερικούς από τους σκοπούς του μαθήματος:

«Η μελέτη της αρχαίας γλώσσας ως φορέα της πνευματικής δημιουργίας».

«Να ασκηθούν οι μαθητές στην ανακάλυψη και εκτίμηση των αρετών της αρχαίας ελληνικής και, μέσα από αυτές, του πλούτου της σκέψης των αρχαίων Ελλήνων».

«Να δοκιμάσουν [οι μαθητές] την αισθητική απόλαυση από την ανακάλυψη και την εκτίμηση της καλλιτεχνικής αξίας των έργων της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας στην πρωτότυπη γλωσσική τους έκφραση».

«Να αποκτήσουν οι μαθητές μια όσο το δυνατό περισσότερο σφαιρική και πλήρη εικόνα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, ρεαλιστική και ενδιαφέρουσα στο βαθμό που θα συνδέεται με τη σημερινή ζωή και τις ανάγκες του συγχρόνου ανθρώπου».

Και ειδικότερα από τους σκοπούς της διδασκαλίας των αρχαίων Ιστορικών:

«Να γίνει αισθητός στους μαθητές ο στενός δεσμός της ιστοριογραφίας με τη λογοτεχνία, καθώς οι Έλληνες ιστορικοί αφηγούνται πλατιά τα ιστορικά γεγονότα είτε ως αυτόπτες μάρτυρες είτε ως ουδέτεροι αφηγητές είτε παρουσιάζοντας τους πρωταγωνιστές της δράσης να εκθέτουν σε πρώτο πρόσωπο τις σκέψεις και τις αποφάσεις. Ταυτόχρονα διερευνούν τα αίτια και τις συνέπειες της ανθρώπινης δραστηριότητας και υποβάλλουν σε κριτικό έλεγχο τα γεγονότα. Επομένως, είναι ανάγκη να αισθανθούν οι μαθητές ότι δεν διδάσκονται Ιστορία, αλλά μελετούν και απολαμβάνουν χαρακτηριστικές σελίδες αφηγηματικών ιστορικών έργων».

«Να αναγνωρίσουν και να απολαύσουν τους αφηγηματικούς τρόπους

των αρχαίων Ελλήνων ιστορικών, τη ζωνρή και παραστατική διήγηση, την επιλογή της χαρακτηριστικής λεπτομέρειας ή της εντυπωσιακής σκηνής/εικόνας, τη δραματική έκθεση συγκλονιστικών στιγμών της ιστορίας (η ματιά του λογοτέχνη-αφηγητή)».

Σύμφωνα με αυτούς τους σκοπούς οργανώθηκε το διδακτικό εγχειρίδιο και σύμφωνα με την ερμηνευτική οδηγία του ίδιου Προγράμματος Σπουδών:

«Συνεξετάζει συστηματικά τους μορφολογικούς εκφραστικούς τρόπους με τα συγκεκριμένα κάθε φορά νοηματικά περιεχόμενα στην αδιάσπαστη σχέση τους»

συντάχθηκε τούτο το «Βιβλίο του καθηγητή».

Από τους κύριους στόχους λοιπόν του εγχειριδίου είναι να φανεί αυτός ο δεσμός μορφής και περιεχομένου / γλώσσας και σκέψης.

Σ' αυτό συμβάλλουν πολλά από τα ερμηνευτικά σχόλια.

Τα ερμηνευτικά σχόλια είναι ποικίλα: από αυτά θα χρησιμοποιούνται κατά τη διδασκαλία όσα επιτρέπει α) ο χρόνος β) οι δυνατότητες και γ) οι προτιμήσεις των μαθητών· αυτά θα τα αξιολογήσει και θα τα κρίνει ο καθηγητής, ο οποίος μπορεί να σχολιάσει και με το δικό του τρόπο το κείμενο· ανάλογα δηλαδή με τις γνώσεις και την ευαισθησία του, πάντα βέβαια μέσα στο πλαίσιο που καθορίζει το Πρόγραμμα Σπουδών.

Οι ασκήσεις που υπάρχουν σε κάθε ενότητα είναι ενδεικτικές· παρόμοιες ή άλλες μπορεί να δώσει στους μαθητές ο καθηγητής, εφόσον το κρίνει ωφέλιμο.

Τα «θέματα για συζήτηση» μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως θέματα εργασίων, ως αφορμές γενικότερης συζήτησης ή συσχετισμού με τη σημερινή ζωή· και βέβαια μπορεί να επινοηθούν και πλήθος άλλα «θέματα για συζήτηση».

Το «Χρονολόγιο» που υπάρχει στο εγχειρίδιο μετά την «εισαγωγή» πρέπει να χρησιμοποιείται όταν δίνεται η ευκαιρία είτε για γόνιμους συσχετισμούς διαφόρων γεγονότων είτε για να εντυπωθούν στη μνήμη των μαθητών σπουδαία γεγονότα της ιστορίας μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Για τα γεγονότα:

- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ
(κυρίως τόμοι Γ₁, Γ₂ και Δ για ορισμένα θέματα είναι χρήσιμοι και οι τόμοι Β και Ε)

Β. Για τη διδακτική του κειμένου:

- ΒΟΣΚΟΥ Α. – ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ., Από τη μετάφραση στο πρωτότυπο, εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ
- ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ Κ., Ειδική διδακτική, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 45-118.
- ΚΑΖΑΖΗΣ Ι. Αρχαιοελληνικός πεζός λόγος, εκδ. ΖΗΤΗ
- ΚΟΜΝΗΝΟΥ - ΚΑΚΡΙΔΗ Ο., Ομιλίες και άρθρα, σελ. 54-100
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΟΥΛΑ κ.ά. Η διδασκαλία στα κείμενα και στη γλώσσα τόμος Β', εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, σελ. 137 - 324.

Γ. Διδακτικά εγχειρίδια αξιολογία:

- ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΠΛΑΤΑΪΚΑ
Τσαγκαράκης Ε. – Φραγκίσκος Ε., έκδ. ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
- ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΚΡΙΤΩΝ
Μπούρας Ν., έκδ. ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Δ. Για τις ασκήσεις

- ΔΕΛΗ ΤΡ. Γραμματική Τέχνη, Τόμοι Α και Β, έκδ. ΖΗΡΙΔΗ
- ΔΕΛΗ ΤΡ. Η Σύνταξη του αρχαίου Ελληνικού Λόγου έκδ. GUTENBERG
- Τα βιβλία του ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ για τα Αρχαία Ελληνικά των τριών πρώτων τάξεων του (εξαταξίου) Γυμνασίου.
- ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (Κ. Πανηγύρης – Ε. Φραγκίσκος) τάξη Α.
- ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ (Δ. Καλασούντας – Ν. Μπούρας) τάξη Β.

– ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ (Δ. Μονογυιός – Ν. Μπούρας)
τάξη Γ.

Ε. ΤΟΤΣΙΚΑ Α. – ΛΑΒΔΑ Ν. Βιβλιογραφία και αρθρογραφία για τα
Αρχαία Ελληνικά, εκδ. GUTENBERG

Ε. Για τους διδασκόμενους συγγραφείς
JOHN H. FINLEY, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ
J. K. ADERSON, ΞΕΝΟΦΩΝ Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ, εκδ. ΤΥΠΩΘΗΤΩ
(υπό έκδοση).

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟ Β΄
Ἡ
ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ

(Από Σεπτέμβριο μέχρι και Δεκέμβριο)

Οι διδακτικοί στόχοι για τα δύο κείμενα του Ξενοφώντος καθορίζονται από το Πρόγραμμα Σπουδών ως εξής:

1) Για τα αποσπάσματα των «Ελληνικών»:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές μια πολύ δραματική περίοδο της ελληνικής ιστορίας με πολυσήμαντο περιεχόμενο, ζωνφό ενδιαφέρον και πλούσια διαχρονικά πολιτικά μηνύματα με βάση μια μεγάλης σημασίας πολιτική μεταβολή, την κατάργηση αλλά και την αποκατάσταση της δημοκρατίας.
- Να συνειδητοποιήσουν τους λόγους που οδήγησαν τη θαλασσοκράτειρα Αθήνα στην ήττα κατά θάλασσαν στους Αιγός Ποταμούς και τους δημοκρατικούς Αθηναίους στην αρχική ανοχή προς το καθεστώς των Τριάκοντα και στην εντεινόμενη αντίδραση που ακολούθησε.
- Να εντοπίσουν, ανάμεσα στους βασικούς λόγους της γενικής αποδοκιμασίας του τυραννικού καθεστώτος, ιδιαίτερα την κατάργηση των νόμων, μοναδικού προστάτη των πολιτών έναντι κάθε αυθαιρεσίας, και τη διάλυση του κοινωνικού ιστού με τον διχασμό των πολιτών και την αλληλοεξόντωσή τους.
- Να επισημάνουν το ήθος που επέδειξε η αποκατασταθείσα δημοκρατία με τη γενική αμνηστία, καθώς και την ιστορική πολιτική σημασία της εθνικής συμφιλίωσης που ακολούθησε.
- Να αξιοποιήσουν ως παράλληλο κείμενο αποσπάσματα από λόγους του Λυσία (π.χ. Κατά τον Ερατοσθένη), την Αθηναίων Πολιτεία του Αριστοτέλη, κ.ά.
- Να διαπιστώσουν και να απολαύσουν μερικές εμφανείς αφηγηματικές αρετές του Ξενοφώντα, την καθαρότητα και ζωνρότητα της περιγραφής, την επιλογή της χαρακτηριστικής λεπτομέρειας, τη δέηση ε-ντυπωσιακών σκηνών ή εικόνων που μαρτυρούν ικανότητα έμπειρου «ρεπόρτερ» της εποχής εκείνης.

2) Για τα αποσπάσματα του «Αγησιλάου»:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές μια σημαντική προσωπικότητα της αρχαίας

Σπάρτης που συνδύαζε ηγετικές και στρατηγικές αρετές με βαθειά φι-
λάνθρωπα αισθήματα.

- Να εκτιμήσουν την αγνή φιλοπατρία, την ευσέβεια και την ακεραιότη-
τα του χαρακτήρα του Αγησιλάου, αρετές που τον χαρακτηρίζουν ως
άνθρωπο.
- Να επισημάνουν την ανωτερότητα του ήθους του που του επέτρεπε να
αίρεται πάνω από το ενδιαφέρον της πατρίδας - πόλης του, της Σπάρ-
της, και να αγωνιά για το μέλλον του ελληνισμού.
- Να αξιοποιήσουν ως παράλληλα κείμενα από την Αλεξάνδρου Ανάβα-
ση του Αρριανού για γόνιμες συγκρίσεις του Αλεξάνδρου με τον Αγησί-
λαο.
- Να αξιολογήσουν την προδομική εκδήλωση της ιδέας για μια πανελ-
λήνια εκστρατεία κατά των Περσών, συγκριτικά με την αντίστοιχη ι-
δέα του Ισοκράτη και ιδιαίτερα για μια μεγαλειώδη εκστρατεία του Μ.
Αλεξάνδρου.
- Να εκτιμήσουν την απλότητα και καθαρότητα του λόγου και τη λιτή
αλλά περιγραφική ικανότητα του Ξενοφώντα σ' αυτό το έργο του.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

A. Ο χρόνος διδασκαλίας

Σεπτέμβριος: εβδομάδες: 3 X ώρες 3 = ώρες 9

Οκτώβριος: εβδομάδες: 4 X ώρες 3 = ώρες 12

Νοέμβριος: εβδομάδες: 4 X ώρες 3 = ώρες 12

Δεκέμβριος: εβδομάδες: 3 1/2 X ώρες 3 = ώρες 10

Σύνολο: Εβδομάδες: 14 1/2 X ώρες 3 = ώρες 43

B. Ο πραγματικός χρόνος

Από το χρόνο διδασκαλίας αφαιρούμε τις ημέρες που δεν γίνεται διδασκαλία· δηλαδή:

Ημέρα ενάρξεως διδακτικού έτους	1
Εθνική εορτή 28ης Οκτωβρίου	1 1/2
Γιορτή του Πολυτεχνείου	1
Μαθητικές εκλογές	-1/2
Εκδρομές / περίπατοι	2
Σύνολο αφαιρουμένων ωρών	6 (ή 7)

Επομένως ο πραγματικός χρόνος για τη διδασκαλία του Ξενοφώντα είναι:

ώρες 43-6 (ή 7) = 37 (ή 36) ώρες

Γ. Προγραμματισμός κειμένου

α) Ξενοφώντος «Ελληνικά» Βιβλίο Β

Εισαγωγή			ώρες	2
Κεφ. I	§§	16-19	»	1
	§§	20-24	»	2
	§§	25-26	»	1
	§	27	»	1
	§§	28-29	»	1
	§§	30-32	»	2
Κεφ. II	§§	1-2	»	1
	§§	3-4	»	2
	§§	16-17	»	1
	§§	18-20	»	2
	§§	21-23	»	1
Κεφ. III	§§	11-16	»	1 (από μετάφραση)
	§§	50-51	»	2
	§§	52-53	»	1
	§§	54-56	»	2
Κεφ. IV	§§	1-17	»	2 (από μετάφραση)
	§§	18-19	»	1
	§§	20-22	»	2
	§	23	»	1
	§§	37-38	»	1
	§§	39-42	»	2
	§	43	»	1
Συνολική θεώρηση			»	2
Σύνολο			ώρες	35

6) Ξενοφώντος «Αγησίλαος»

Εισαγωγή			ώρες	2
Κεφ. I	§§	1-3	»	1
	§	4	»	1
	§	5	»	1
	§§	6-8	»	2
	§§	9-12	»	1
	§§	13-14	»	1
	§§	15-16	»	1
	§§	17-19	»	1½
	§§	20-22	»	1½
	§§	23-24	»	1
	§§	25-26	»	1
	§§	27-28	»	2
	§	36	»	1½
	§§	37-38	»	1½
Κεφ. II	§§	9-11	»	1
	§§	12-13	»	2
	§§	14-16	»	2
Κεφ. III και IV			»	1 (από μετάφραση)
Κεφ. VII	§§	1-2	»	1
	§§	2-3	»	1
	§§	4-6	»	1
	§	7	»	1
Κεφ. XI	§§	1-13	»	1 (από μετάφραση)
	§§	14-16	»	2
Συνολική θεώρηση			»	1
Σύνολο			ώρες	34

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ώρες 2

Στόχος: Να κατανοήσουν οι μαθητές α) τη διαφορά της αρχαίας ελληνικής ιστοριογραφίας από τις ιστορικές καταγραφές των Ανατολικών λαών β) την προσφορά των μεγάλων Ελλήνων Ιστορικών και γ) την εξέλιξη της αντίληψης για την ιστορία από τους αρχαίους μέχρι τους ελληνορωμαίικους χρόνους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ο γραμματολογίες Lesky και EASTERING - KNOX.
- J. BURY Οι αρχαίοι Έλληνες Ιστορικοί, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ

1η ώρα: Μια γρήγορη διαδρομή μέσα από τις αντιλήψεις για την Ιστορία: οι μαθητές δεν θα απασχοληθούν με λεπτομέρειες· οδηγός μπορεί να γίνουν οι ερωτήσεις 1-6 και 9 στο τέλος της εισαγωγής. Η εισαγωγή είναι εκτεταμένη επειδή, πιθανόν, θα υπάρχουν μαθητές που θα θελήσουν περισσότερες πληροφορίες.

2η ώρα: Η ζωή και το έργο του Ξενοφώντα· και εδώ οι μαθητές δεν θα απομνημονεύσουν λεπτομέρειες. Οδηγός θα είναι οι ερωτήσεις 15-17.

Πάντως σε κάθε περίπτωση ο καθηγητής θα κρίνει ποια στοιχεία της εισαγωγής θα διδάξει στους μαθητές και τι θα πρέπει αυτοί να μάθουν / αφομοιώσουν, αφού μόνο ο διδάσκων γνωρίζει τις δυνατότητες ή τις προτιμήσεις των μαθητών του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ / ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Παρατίθενται τα προοίμια των «Ιστοριών» Οκτώ Ιστορικών της Ελληνικής (Εκαταίου, Ηροδότου, Θουκυδίδη), της Ελληνορρωμαϊκής αρχαιότητας (Πολυβίου, Αρριανού) και του Βυζαντίου (Προκοπίου, Άννας Κομνηνής, Λαονίκου Χαλκοκονδύλη).

Μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατά τη διδασκαλία της εισαγωγής ή σε άλλα σημεία της διδασκαλίας των κειμένων είτε για να φανεί η ιδιαιτερότητα καθενός από τους αρχαίους ιστορικούς, σε ποια σημεία αποκλίνουν, ή και συγκλίνουν, είτε για να διαπιστωθεί πως το πνεύμα των μεγάλων ιστορικών επιβιώνει στους νεότερους ιστορικούς (της ελληνορρωμαϊκής και βυζαντινής περιόδου).

ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ

(ΤΑ ΠΡΟΟΙΜΙΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΤΟΥΣ)

1. Ἑκαταῖος Μιλήσιος

(γένν: μέσα του 6 αι. – θάν: μετά το 490 π.Χ.)

Ἑκαταῖος Μιλήσιος ὧδε μυθεῖται· τάδε γράφω ὥς μοι δοκεῖ ἀληθέα εἶναι· οἱ γάρ τῶν Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καί γελοιοί, ὥς ἐμοί φαίνονται, εἰσίν.

2. Ἡρόδοτος Ἀλικαρνησεύς

(περίπου 480-425 π.Χ.)

Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὥς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἑλλήσι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

1. Περσέων μὲν νυν οἱ λόγοι Φοίνικας αἰτίους φασὶ γενέσθαι τῆς διαφορῆς· τούτους γὰρ ἀπὸ τῆς Ἐρυθρῆς καλεομένης θαλάσσης ἀπικομένους ἐπὶ τήνδε τὴν θάλασσαν καὶ οἰκήσαντας τοῦτον τὸν χώρον τὸν καὶ νῦν οἰκέουσι, αὐτίκα ναυτιλήσι μακρῇσι ἐπιθέσθαι, ἀπαγινέοντας δὲ φορτία Αἰγύπτια τε καὶ Ἀσσύρια τῇ τε ἄλλῃ [χώρῃ] ἐσαπικνέεσθαι καὶ δὴ καὶ ἐς Ἄργος. Τὸ δὲ Ἄργος τοῦτον τὸν χρόνον προεῖχε ἅπασι τῶν ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι καλεομένη χώρῃ. Ἀπικομένους δὲ τοὺς Φοίνικας ἐς δὴ τὸ Ἄργος τοῦτο διατίθεσθαι τὸν φόρτον. Πέμπτη δὲ ἦ ἕκτη ἡμέρῃ ἀπ' ἧς ἀπίκοντο, ἐξεμπολημένων σφι σχεδὸν πάντων, ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν θάλασσαν γυναῖκας ἄλλας τε πολλὰς καὶ δὴ καὶ τοῦ βασιλέος θυγατέρα· τὸ δὲ οἱ οὖνομα εἶναι, κατὰ τῷτο τὸ καὶ Ἑλληνες λέγουσι, Ἰοῦν τὴν Ἰνάχου. Ταύτας στάσας κατὰ πρύμνην τῆς νεὸς ὦνέεσθαι τῶν φορτίων τῶν σφι ἦν θυμὸς μάλιστα, καὶ τοὺς Φοίνικας διακελευσαμένους ὀρμῆσαι ἐπ' αὐτάς. Τὰς μὲν δὴ πλεῦνας τῶν γυναικῶν ἀποφυγεῖν, τὴν δὲ Ἰοῦν σὺν ἄλλῃσι ἀρπασθῆναι· ἐσβαλομένους δὲ ἐς τὴν νέα οἶχεσθαι ἀποπλέοντας ἐπ' Αἰγύπτου.

Ο Έκαταίος από τη Μίλητο έτσι μιλεί· τα γράφω αυτά όπως μου φαίνονται πως είναι αληθινά, γιατί όσα λένε οι Έλληνες είναι, καθώς πιστεύω, και πολλά και για να γελάει κανείς.

(Μετάφραση Ι.Θ. Κακριδή)

Ο Ηρόδοτος από την Αλικαρνασσό εκθέτει εδώ τις έρευνές του, για να μη ξεθωριάσει με τα χρόνια ό,τι έγινε από τους ανθρώπους, μήτε έργα μεγάλα και θαυμαστά, πραγματοποιημένα άλλα από τους Έλληνες και άλλα από τους βαρβάρους, να σβήσουν άδοξα· ιδιαίτερα γίνεται λόγος για την αιτία που αυτοί πολέμησαν μεταξύ τους.

1. Οι γραμματισμένοι Πέρσες βρίσκουν τους Φοίνικες αίτιους της έχθρας· λεν δηλαδή πως αυτοί, φτασμένοι από τη θάλασσα που ονομάζεται Ερυθρά, σε τούτη εδώ τη θάλασσα, αφού κατοίκισαν το χώρο που και τώρα κατοικούν, άρχισαν αμέσως με μακρινά ταξίδια, μεταφέροντας εμπορεύματα αιγυπτιακά και ασσυριακά, να πιάνουν και σε άλλα λιμάνια και προπαντός στο Άργος. Το Άργος εκείνα τα χρόνια σε όλα ξεχώριζε ανάμεσα στις πόλεις της χώρας που τώρα ονομάζεται Ελλάδα. Πως έφτασαν λέει σ' αυτό το Άργος οι Φοίνικες και ξεπουλούσαν το φορτίο τους. Όμως την πέμπτη ή την έκτη μέρα αφότου έφτασαν, και όταν σχεδόν τα είχαν όλα ξεπουλήσει, πως κατέβηκαν στη θάλασσα και άλλες πολλές κοπέλες και ανάμεσά τους η θυγατέρα του βασιλιά· το όνομά της ήταν το ίδιο που λεν και οι Έλληνες, Ιώ του Ινάχου. Πώς αυτές στάθηκαν στην πρύμη του καραβιού κι αγόραζαν από τιςπραμάτειες ό,τι τραβούσε η καρδιά τους πιο πολύ, και οι Φοίνικες συνεννοημένοι όρμησαν πάνω τους. Πως βέβαια οι πιο πολλές ξέφυγαν, όμως την Ιώ μαζί με άλλες την άρπαξαν, τη βάλαν στο καράβι και γρήγορα άνοιξαν πανιά για την Αίγυπτο.

2. Οὕτω μὲν Ἴουῖν ἐς Αἴγυπτον ἀπικέσθαι λέγουσι Πέρσαι, οὐκ ὡς Ἑλληνας, καὶ τῶν ἀδικημάτων πρῶτον τοῦτο ἄρξαι· μετὰ δὲ ταῦτα Ἑλλήνων τινάς (οὐ γὰρ ἔχουσι τοῦνομα ἀπηγγέσθαι) φασὶ τῆς Φοινίκης ἐς Τύρον προσσχόντας ἀρπάσαι τοῦ βασιλέως τὴν θυγατέρα Εὐρώπην. Εἶψαν δ' ἂν οὗτοι Κρηῖτες. Ταῦτα μὲν δὴ ἴσα πρὸς ἴσα σφι γενέσθαι· μετὰ δὲ ταῦτα Ἑλληνας αἰτίους τῆς δευτέρας ἀδικίης γενέσθαι. Καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ νηϊ ἐς Αἶάν τε τὴν Κολχίδα καὶ ἐπὶ Φᾶσιν ποταμόν, ἐνθεῦτεν, διαπρηξάμενους καὶ τᾶλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκατο, ἀρπάσαι τοῦ βασιλέως τὴν θυγατέρα Μηδείην. Πέμψαντα δὲ τὸν Κόλχον [βασιλέα] ἐς τὴν Ἑλλάδα κήρυκα αἰτέειν τε δίκας τῆς ἀρπαγῆς καὶ ἀπαιτέειν τὴν θυγατέρα· τοὺς δὲ ὑποκρίνασθαι ὡς οὐδὲ ἐκεῖνοι Ἴουῖς τῆς Ἀργείης ἔδοσάν σφι δίκας τῆς ἀρπαγῆς· οὐδὲ ὧν αὐτοὶ δώσειν ἐκείνοισι.

3. Δευτέρῃ δὲ λέγουσι γενεῇ μετὰ ταῦτα Ἀλέξανδρον τὸν Πριάμου ἀκηκοότα ταῦτα ἐθελῆσαί οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δι' ἀρπαγῆς γενέσθαι γυναῖκα, ἐπιστάμενον πάντως ὅτι οὐ δώσει δίκας· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνους διδόναι. Οὕτω δὴ ἀρπάσαντος αὐτοῦ Ἑλένην τοῖσι Ἑλλήσι δόξα πρῶτον πέμψαντας ἀγγέλους ἀπαιτέειν τε Ἑλένην καὶ δίκας τῆς ἀρπαγῆς αἰτέειν. Τοὺς δὲ προῖσχομένων ταῦτα προσφέρειν σφι Μηδείης τὴν ἀρπαγὴν, ὡς οὐ δόντες αὐτοὶ δίκας οὐδὲ ἐκδόντες ἀπαιτεόντων βουλοίατό σφι παρ' ἄλλων δίκας γίνεσθαι.

4. Μέχρι μὲν ὧν τούτου ἀρπαγὰς μούνας εἶναι παρ' ἀλλήλων, τὸ δὲ ἀπὸ τούτου Ἑλληνας δὴ μεγάλως αἰτίους γενέσθαι· προτέρους γὰρ ἄρξαι στρατεύεσθαι ἐς τὴν Ἀσίην ἢ σφέας ἐς τὴν Εὐρώπην. Τὸ μὲν νυν ἀρπάζειν γυναῖκας ἀνδρῶν ἀδίκων νομίζειν ἔργον εἶναι, τὸ δὲ ἀρπασθισέων σπουδὴν ποιήσασθαι τιμωρέειν ἀνοήτων, τὸ δὲ μηδεμίαν ὥρην ἔχειν ἀρπασθισέων σωφρόνων· δῆλα γὰρ δὴ ὅτι, εἰ μὴ αὐταὶ ἐβούλοντο, οὐκ ἂν ἠρπάζοντο. Σφέας μὲν δὴ τοὺς ἐκ τῆς Ἀσίης λέγουσι Πέρσαι ἀρπα-

2. Έτσι διηγούνται οι Πέρσες πως η Ιώ έφτασε στην Αίγυπτο, όχι όπως οι Έλληνες, και πως αυτό έγινε η αρχή για τα αδικήματα που ακολούθησαν. Μετά από αυτά, λένε οι Πέρσες, κάποιои από τους Έλληνες (γιατί δεν ξέρουν να πουν το όνομά τους) πάτησαν πόδι στην Τύρο της Φοινίκης και άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά την Ευρώπη. Μπορεί και να 'ταν Κρήτες. Πως έτσι έγιναν ίσια και ίσα, όμως μετά οι Έλληνες έγιναν αίτιοι της δεύτερης αδικίας. Γιατί μ' ένα μακρύ καράβι ανέβηκαν τον Φάση ποταμό στην Αία της Κολχίδας, κι από κει, σαν αποτέλειωσαν τις άλλες υποθέσεις τους για τις οποίες πήγαν, άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά τη Μήδεια. Πως έστειλε ο Κόλχος στην Ελλάδα κήρυκα και ζητούσε ικανοποίηση για την αρπαγή, και ζητούσε πίσω την κόρη του· όμως αυτοί απαντούσαν ότι ούτε εκείνοι δεν τους είχαν δώσει ικανοποίηση για την αρπαγή της αργίτισσας Ιώς· ούτε λοιπόν κι αυτοί θα του τη δώσουν.

3. Στην επόμενη γενιά ύστερα από αυτά, λένε πως ο Αλέξανδρος που τα έμαθε, θέλησε να αποκτήση γυναίκα από την Ελλάδα με αρπαγή, ξέροντας πως έτσι κι αλλιώς δε θα δώσει λόγοι, αφού και εκείνοι δεν έδωσαν. Έτσι λοιπόν, σαν άρπαξε την Ελένη, οι Έλληνες πήραν απόφαση να στείλουν κήρυκες και να ζητούν την Ελένη πίσω, και να ζητούν ικανοποίηση για την αρπαγή. Όμως εκείνοι στα επιχειρήματά τους αντίφεραν την αρπαγή της Μήδειας, ότι ούτε οι ίδιοι δεν τους έδωσαν ικανοποίηση ούτε τους την έδωσαν πίσω, μόλο που τη ζητούσαν, κι ήθελαν τώρα να πάρουν ικανοποίηση από τους άλλους.

4. Πώς ως εδώ μόνο αρπαγές γυναικών έγιναν και από τις δυο μεριές, όμως από κει και πέρα οι Έλληνες βέβαια έπεσαν σε μεγάλο σφάλμα· γιατί πρωύτερα αυτοί άρχισαν να εκστρατεύουν στην Ασία απότι εκείνοι στην Ευρώπη. Πως το να αρπάζει κανείς γυναίκες είναι βέβαια έργο αδίκων ανθρώπων, όμως, μια κι έγινε η αρπαγή, να θες καλά και σώνει εκδίκηση, αυτό το κάνουν οι ανόητοι· να μη σε νοιάζει γι' αυτές που σου άρπαξαν, αυτό είναι γνώρισμα των φρονίμων· γιατί ολοφάνερα, αν δεν το

ζομένων τῶν γυναικῶν λόγον οὐδένα ποιήσασθαι, Ἑλληνας δὲ Λακεδαιμονίης εἵνεκεν γυναικὸς στόλον μέγαν συναγεῖραι καὶ ἔπειτα ἐλθόντας ἐς τὴν Ἀσίην τὴν Πριάμου δύναμιν κατελεῖν. Ἀπὸ τούτου αἰεὶ ἡγήσασθαι τὸ Ἑλληνικὸν σφίσι εἶναι πολέμιον. Τὴν γὰρ Ἀσίην καὶ τὰ ἐνοικέοντα ἔθνεα βάρβαρα οἰκηεῦνται οἱ Πέρσαι, τὴν δὲ Εὐρώπην καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἡγῆνται κεχωρίσθαι.

5. Οὕτω μὲν Πέρσαι λέγουσι γενέσθαι, καὶ διὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν εὐρίσκουσι σφίσι ἐοῦσαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἔχθρης τῆς ἐς τοὺς Ἑλληνας. Περὶ δὲ τῆς Ἰοῦς οὐκ ὁμολογέουσι Πέρσῃσι οὕτω Φοίνικες· οὐ γὰρ ἀρπαγῇ σφέας χρησαμένους λέγουσι ἀγαγεῖν αὐτὴν ἐς Αἴγυπτον, ἀλλ' ὥς ἐν τῷ Ἀργεῖ ἐμίσγετο τῷ ναυκλήρῳ τῆς νεός· ἐπεὶ δὲ ἔμαθε ἔγκυος ἐοῦσα, αἰδεομένη τοὺς τοκέας, οὕτω δὴ ἐθελοντὴν αὐτὴν τοῖσι Φοίνιξι συνεκπλῶσαι, ὥς ἂν μὴ κατὰδῆλος γένηται. Ταῦτα μὲν νυν Πέρσαι τε καὶ Φοίνικες λέγουσι. Ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων ὥς οὕτως ἢ ἄλλως κως ταῦτα ἐγένετο, τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἑλληνας, τοῦτον σημήνας προβήσομαι ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου, ὁμοίως σμικρὰ καὶ μεγάλα ἄστεα ἀνθρώπων ἐπεξιῶν. Τὰ γὰρ τὸ πάλαι μεγάλα ἦν, τὰ πολλὰ αὐτῶν σμικρὰ γέγονε, τὰ δὲ ἐπ' ἐμεῦ ἦν μεγάλα, πρότερον ἦν σμικρὰ. Τὴν ἀνθρωπότην ὧν ἐπιστάμενος εὐδαιμονίην οὐδαμὰ ἐν τούτῳ μένουσαν ἐπιμνήσομαι ἀμφοτέρων ὁμοίως.

3. Θουκυδίδης Ἀθηναῖος (περίπου 460-398 π.Χ.)

Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὥς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος ὅτι ἀκμάζοντές τε ἦσαν ἐς αὐτὸν ἀμφότεροι παρασκευῇ τῇ πάσῃ καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ὄρων ξυνιστάμενον πρὸς ἑκατέ-

ήθελαν οι ίδιες, δε θα άφηναν να τις αρπάξουν. Αυτοί οι Ασιάτες, λεν οι Πέρσες, όταν τους άρπαξαν γυναίκες, δεν το πήραν στα σοβαρά, ενώ οι Έλληνες για μια γυναίκα σπαρτιάτισσα ξεσήκωσαν ολόκληρη εκστρατεία, ήρθαν στην Ασία και αφάνισαν τη δύναμη του Πριάμου. Πως από τότε πια θεωρούν ότι οι Έλληνες τους είναι εχθροί. Γιατί την Ασία και τα βάρβαρα έθνη που την κατοικούν, οι Πέρσες τα θεωρούν δικά τους, ενώ την Ευρώπη και τους Έλληνες τα έβλεπαν πάντα σαν κάτι ξεχωριστό.

5. Έτσι λεν οι Πέρσες πως έγιναν τα πράγματα, και στην άλωση του Ιλίου βρίσκουν την αιτία της έχθρας τους προς τους Έλληνες. Για την Ιώ δε συμφωνούν με τους Πέρσες οι Φοίνικες: γιατί δεν την άρπαξαν αυτοί, λένε, και δεν την έφεραν στην Αίγυπτο, αλλά ότι στο Άργος έσμιξε με τον καπετάνιο του καραβιού και, όταν κατάλαβε πως ήταν έγκυος, από ντροπή για τους γονείς της — έτσι λοιπόν από μόνη της έφυγε με τα καράβια των Φοινίκων, για να μην προδοθή. Αυτά λεν οι Πέρσες και οι Φοίνικες. Εγώ όμως δεν έρχομαι να μιλήσω γι' αυτά, αν έγιναν έτσι ή κάπως αλλιώς, αλλά εκείνον που ο ίδιος ξέρω ότι πρώτος άρχισε τα άδικα έργα στους Έλληνες, αυτόν πρώτα θα παρουσιάσω, και θα προχωρήσω στη συνέχεια της ιστορίας μου σταματώντας το ίδιο σε μικρές και μεγάλες πόλεις ανθρώπων. Γιατί όσες ήταν μεγάλες παλιότερα, οι πιο πολλές τους έχουν γίνει μικρές, κι όσες στα χρόνια μου ήταν μεγάλες, πριν ήταν μικρές. Την ανθρώπινη λοιπόν ευδαιμονία ξέροντάς την, πως δε στέκει αμετακίνητη, θα μνημονεύσω το ίδιο και τις δύο.

(Μετάφραση Δ. Μαρωνίτης, έκδ. ΓΚΟΒΟΣΤΗ)

1. Ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος έγραψε την ιστορία του πολέμου των Πελοποννησίων και των Αθηναίων, πως πολέμησαν μεταξύ τους, αρχίζοντας να γράφει αμέσως μόλις ξέσπασε, γιατί πρόβλεψε πως και μεγάλες διαστάσεις θα πάρει και πιο αξιόλογος απ' όλους τους προηγούμενους θα είναι. Τούτο το συμπεράινε κι απ' το ότι οι δυο αντίπαλοι ρίχνονταν σ'

ρους, τὸ μὲν εὐθύς, τὸ δὲ καὶ διανοούμενον. κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἑλλησιν ἐγένετο καὶ μέρει τινὶ τῶν βαρβάρων, ὡς δὲ εἶπεῖν καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἀνθρώπων. τὰ γὰρ πρὸ αὐτῶν καὶ τὰ ἔτι παλαιότερα σαφῶς μὲν εὑρεῖν διὰ χρόνου πλῆθος ἀδύνατα ἦν, ἐκ δὲ τεκμηρίων ὧν ἐπὶ μακρότατον σκοποῦντί μοι πιστεῦσαι ξυμβαίνει οὐ μέγала νομίζω γενέσθαι οὔτε κατὰ τοὺς πολέμους οὔτε ἐς τὰ ἄλλα. φαίνεται γὰρ ἡ νῦν Ἑλλάς καλουμένη οὐ πάλαι βεβαίως οἰκουμένη, ἀλλὰ μεταναστάσεις τε οὔσαι τὰ πρότερα καὶ ῥαδίως ἕκαστοι τὴν ἑαυτῶν ἀπολείποντες βιαζόμενοι ὑπὸ τινων αἰεὶ πλειόνων. τῆς γὰρ ἐμπορίας οὐκ οὔσης, οὐδ' ἐπιμειγνύντες ἀδεῶς ἀλλήλοις οὔτε κατὰ γῆν οὔτε διὰ θαλάσσης, νεμόμενοί τε τὰ αὐτῶν ἕκαστοι ὅσον ἀποζῆν καὶ περιουσίαν χρημάτων οὐκ ἔχοντες οὐδὲ γῆν φυτεύοντες, ἀδήλον ὃν ὁπότε τις ἐπελθὼν καὶ ἀτειχίστων ἅμα ὄντων ἄλλος ἀφαιρήσεται, τῆς τε καθ' ἡμέραν ἀναγκαίου τροφῆς πανταχοῦ ἂν ἡγούμενοι ἐπικρατεῖν, οὐ χαλεπῶς ἀπανίσταντο, καὶ δι' αὐτὸ οὔτε μεγέθει πόλεων ἴσχυον οὔτε τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ. μάλιστα δὲ τῆς γῆς ἡ ἀρίστη αἰεὶ τὰς μεταβολὰς τῶν οἰκητόρων εἶχεν, ἥ τε νῦν Θεσσαλία καλουμένη καὶ Βοιωτία Πελοποννήσου τε τὰ πολλὰ πλὴν Ἀρκαδίας, τῆς τε ἄλλης ὅσα ἦν κράτιστα. διὰ γὰρ ἀρετὴν γῆς αἱ τε δυνάμεις τισὶ μείζους ἐγγιγνόμεναι στάσεις ἐνεποιοῦν ἐξ ὧν ἐφθείροντο, καὶ ἅμα ὑπὸ ἀλλοφύλων μᾶλλον ἐπεβουλεύοντο. τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον διὰ τὸ λεπτόγεων ἀστασίαστον οὔσαν ἄνθρωποι ὥκουν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ. καὶ παράδειγμα τόδε τοῦ λόγου οὐκ ἐλάχιστόν ἐστι διὰ τὰς μετοικίας ἐς τὰ ἄλλα μὴ ὁμοίως αὐξηθῆναι· ἐκ γὰρ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος οἱ πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες παρ' Ἀθηναίους οἱ δυνατώτατοι ὡς βέβαιον ὃν ἀνεχώρουν, καὶ πολῖται γιγνόμενοι εὐθύς ἀπὸ παλαιοῦ μείζω ἔτι ἐποίησαν πλήθει ἀνθρώπων τὴν πόλιν, ὥστε καὶ ἐς Ἰωνίαν ὕστερον· ὡς οὐχ ἱκανῆς οὔσης τῆς Ἀττικῆς ἀποικίας ἐξέπεμψαν.

αυτόν ακμαίοι ως προς κάθε αναγκαία για τον πόλεμο ετοιμασία κι απ' το ότι έβλεπε τις άλλες ελληνικές πόλεις να προσχωρούν στον ένα ή τον άλλο συνασπισμό, μερικές αμέσως, μερικές να το μελετούν. Κι ήταν αλήθεια ο πόλεμος αυτός η πιο μεγάλη αναστάτωση για τους Έλληνες και για ένα μέρος του βαρβαρικού κόσμου και σχεδόν για το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας. Τα πριν από τον πόλεμο γεγονότα και τα ακόμη πιο παλιά να τα εξακριβώσει κανείς απ' του καιρού το πλήθος στεκόταν αδύνατο, από ενδείξεις όμως που, απλώνοντας την έρευνά μου ως τα πιο μακρινά περασμένα, έφτασα να θεωρήσω αξιόπιστες, νομίζω πως δεν ήταν σημαντικά ούτε από πολεμική άποψη ούτε από άλλη.

2. Είναι φανερό ότι η χώρα που σήμερα ονομάζεται Ελλάδα δεν είχε μόνιμους κατοίκους τα παλιά τα χρόνια, αλλά γίνονταν τότε συχνές μεταναστεύσεις και οι διάφοροι κάτοικοι, όταν πιέζονταν κάθε φορά από άλλα πολυαριθμότερα φύλα, εγκαταλείπανε εύκολα τον πόνο τους. Γιατί τότε ούτε εμπόριο υπήρχε ούτε οι άνθρωποι επικοινωνούσαν άφοβα μεταξύ τους από στεριά ή από θάλασσα και οι κάτοικοι νέμονταν τη γη τους τόσο μόνο, όσο αρκούσε για τη συντήρησή τους. Δεν είχαν χρηματικά αποθέματα ούτε φύτευαν δέντρα, γιατί δεν ήξεραν, αφού δεν είχαν τείχη να τους προστατεύουν, πότε κάποιος άλλος θα ερχόταν για να τους τα αρπάξει. Πιστεύοντας, εξάλλου, πως μπορούσαν οπουδήποτε να εξασφαλίσουν την καθημερινή αναγκαία τροφή τους, μετοικούσαν εύκολα και γι' αυτό δεν ήτα δυνατοί, αφού δεν είχαν ούτε μεγάλες πόλεις ούτε άλλου είδους πόρους. Οι ευφορότερες περιοχές ιδιαίτερα, είχαν αδιάκοπες αλλαγές κατοίκων, όπως η ονομαζόμενη σήμερα Θεσσαλία, η Βοιωτία, το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου, εκτός από την Αρκαδία, και από την υπόλοιπη Ελλάδα τα καλύτερα τμήματα. Εξαιτίας της ευφορίας της γης στα μέρη αυτά, μερικοί αποχτούσαν μεγαλύτερο πλούτο, πράγμα που προκαλούσε εμφύλιες διαμάχες απ' τις οποίες οι περιοχές αυτές φθείρονταν, ενώ ταυτόχρονα τις επιβουλεύονταν περισσότερο αλλόφυλοι επιδρομείς. Η Αττική όμως, επειδή το έδαφός της είναι φτωχό, δε γνώρισε, από παλιά, εμφύλιες διαμάχες και γι' αυτό την κατοικούσαν οι ίδιοι άνθρωποι. Και σημαντική απόδειξη του ισχυρισμού μου πως εξαι-

4. Πολύβιος Μεγαλοπολίτης (περίπου 203-120 μ.Χ.)

1. Εἰ μὲν τοῖς πρὸ ἡμῶν ἀναγράφουσι τὰς πράξεις παραλελειφθαι συνέβαινε τὸν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἱστορίας ἔπαινον, ἴσως ἀναγκαῖον ἦν τὸ προτρέπεσθαι πάντας πρὸς τὴν αἴρεσιν καὶ παραδοχὴν τῶν τοιούτων ὑπομνημάτων, διὰ τὸ μηδεμίαν ἐτοιμοτέραν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις διόρθωσιν τῆς τῶν προγεγενημένων πράξεων ἐπιστήμης. ἐπεὶ δ' οὐ τινες οὐδ' ἐπὶ ποσόν, ἀλλὰ πάντες ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀρχῇ καὶ τέλει κέχρηται τούτῳ, φάσκοντες ἀληθινωτάτην μὲν εἶναι παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν, ἐναργεστάτην δὲ καὶ μόνην διδάσκαλον τοῦ δύνασθαι τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς γενναίως ὑποφέρειν τὴν τῶν ἀλλοτρίων περιπετειῶν ὑπόμνησιν, δῆλον ὡς οὐδενὶ μὲν ἂν δόξαι καθήκειν περὶ τῶν καλῶς καὶ πολλοῖς εἰρημένων ταυτολογεῖν, ἥκιστα δ' ἡμῖν. αὐτὸ γὰρ τὸ παράδοξον τῶν πράξεων, ὑπὲρ ὧν προηγήμεθα γράφειν, ἱκανὸν ἐστὶ προκαλέσασθαι καὶ παρορμηθῆσαι πάντα καὶ νέον καὶ πρεσβύτερον πρὸς τὴν ἔντευξιν τῆς πραγματείας. τίς γὰρ οὕτως ὑπάρχει φαῦλος ἢ ῥάθυμος ἀνθρώπων ὃς οὐκ ἂν βούλοιο γινῶναι πῶς καὶ τίνι γένει πολιτείας ἐπικρατηθέντα σχεδὸν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην <ἐν> οὐχ ὅλοις πεντήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἔπεσε τὴν Ῥωμαίων, ὃ πρότερον οὐχ εὐρίσκεται γεγονός, τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐκπαθῆς πρὸς τι τῶν ἄλλων θαυμάτων ἢ μαθημάτων ὃς προὔργιαίτερον ἂν τι ποιήσαιτο τῇσδε τῆς ἐμπειρίας;

τίας των μεταναστεύσεων δεν αυξήθηκε στα άλλα μέρη της Ελλάδας, όπως στην Αττική, ο πληθυσμός είναι τούτο: Οι πιο πλούσιοι απ' όσους, εξαιτίας πολέμου ή επανάστασης, διώχονταν από κάποιο μέρος της Ελλάδας, ζητούσαν καταφύγιο στην Αθήνα, γιατί υπήρχε ασφάλεια, γίνονταν Αθηναίοι πολίτες, κι έκαμαν έτσι, απ' τα παλιά τα χρόνια, ακόμη πιο πολυάνθρωπη την πόλη, ώστε να ιδρύσουν οι Αθηναίοι αργότερα αποικίες στην Ιωνία, επειδή η Αττική δεν ήταν αρκετή για τον πληθυσμό της πόλης.

(Μετάφραση Α. Γεωργοπαπαδάκου)

1. Αν οι προηγούμενοι ιστοριογράφοι δεν είχαν επαινέσει την Ιστορία, θα ήταν ίσως αναγκαίο να παρακινώ κάθε άνθρωπο να διαλέγει για μελέτη και να επιδοκιμάζει πραγματείες όπως αυτή εδώ, αφού τίποτε δεν διορθώνει ευκολότερα τους ανθρώπους όσο η γνώση του παρελθόντος. Όμως όχι λίγος ούτε με δυο λόγια, μα όλοι οι ιστοριογράφοι, για να μιλήσω γενικά, αρχίζουν και τελειώνουν με αυτό. Λένε δηλαδή πως η γνώση της Ιστορίας είναι η πιο σωστή παιδεία και προπόνηση για την πολιτική δράση, και η μνήμη των συμφορών, που βρήκαν ξαφνικά τους άλλους, μας διδάσκει με τρόπο μοναδικά χειροπιαστό να υποφέρουμε γενναία τις μεταβολές της τύχης. Είναι όμως φανερό πως κανένας δεν θα θεωρούσε σωστό να λείει τα ίδια για πράγματα, που έχουν κιόλας διατυπωθεί ωραία από πολλούς – και πιο πολύ εγώ. Άλλωστε είναι τόσο απίστευτα γεγονότα που αποφάσισα να εξιστορήσω, ώστε από μόνα τους αποτελούν αρκετή πρόκληση και παρόρμηση για όλους, νέους και γέρους, να μελετήσουν το ιστορικό μου έργο. Γιατί ποιος άνθρωπος είναι τόσο ελαφρόμυαλος ή πνευματικά οκνός, που να μη θέλει να μάθει πως και από τι λογής πολίτευμα νικήθηκαν σχεδόν όλα τα έθνη της οικουμένης σε διάστημα μικρότερο από πενήντα τρία χρόνια και βρέθηκαν κάτω από τη ρωμαϊκή κυριαρχία, πράγμα μοναδικό στην ιστορία; Και ποιος είναι τόσο παθιασμένος με άλλα θεάματα ή μελέτες, ώστε να θεωρήσει σπουδαιότερο κάτι άλλο παρά τη γνώση των γεγονότων αυτών;

2. Ὡς δ' ἔστι παράδοξον καὶ μέγα τὸ περὶ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν θεωρημα γένοιτ' ἂν οὕτως μάλιστα ἔμφανές, εἰ τὰς ἐλλογιμωτάτας τῶν προγεγενημένων δυναστειῶν, περὶ ἃς οἱ συγγραφεῖς τοὺς πλείστους διατέθινται λόγους, παραβάλοιμεν καὶ συγκρίναιμεν πρὸς τὴν Ῥωμαίων ὑπεροχὴν. εἰσὶ δ' αἱ τῆς παραβολῆς ἄξιοι καὶ συγκρίσεως αὗται. Πέρσαι κατὰ τινας καιροὺς μεγάλην ἀρχὴν κατεκτήσαντο καὶ δυναστεῖαν· ἀλλ' ὅσάκις ἐτόλμησαν ὑπερβῆναι τοὺς τῆς Ἀσίας ὅρους, οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ σφῶν ἐκινδύνευσαν. Λακεδαιμόνιοι πολλοὺς ἀμφισβητήσαντες χρόνους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας, ἐπειδὴ ποτ' ἐκράτησαν, μόλις ἔτη δώδεκα κατεῖχον αὐτὴν ἀδήριτον. Μακεδόνες τῆς μὲν Εὐρώπης ἤρξαν ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν Ἀδρίαν τόπων ἕως ἐπὶ τὸν Ἰστρον ποταμόν, ὃ βραχὺ παντελῶς ἂν φανείη μέρος τῆς προειρημένης χώρας. μετὰ δὲ ταῦτα προσέλαβον τὴν τῆς Ἀσίας ἀρχὴν, καταλύσαντες τὴν τῶν Περσῶν δυναστείαν. ἀλλ' ὅμως οὗτοι, πλείστων δόξαντες καὶ τόπων καὶ πραγμάτων γενέσθαι κύριοι, τὸ πολὺ μέρος ἀκμὴν ἀπέλιπον τῆς οἰκουμένης ἀλλότριον. Σικελίας μὲν γὰρ καὶ Σαρδοῦς καὶ Λιβύης οὐδ' ἐπεβάλλοντο καθάπαξ ἀμφισβητεῖν, τῆς δ' Εὐρώπης τὰ μαχιμώτατα γένη τῶν προσεσπερίων ἐθνῶν ἰσχνῶς εἶπειν οὐδ' ἐγίνωσκον. Ῥωμαῖοι γε μὴν οὐ τινα μέρη, σχεδὸν δὲ πᾶσαν πεποιημένοι τὴν οἰκουμένην ὑπήκοον αὐτοῖς, <ἀνυπόστα>τον μὲν τοῖς <νῦν ὑπάρχου>σιν, ἀνυπέ<ρβλητον δὲ καὶ> τοῖς ἐπιγι<νομένοις ὑπερ>οχὴν κα<τέλιπον τῆς αὐτῶν> δυναστ<είας, καὶ περὶ> μὲν τοῦ [λα] διὰ τ<ί ἐκ τῆς>δε τῆς γρα>φῆς ἐξέσται σαφέστερον κατανοεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ πόσα καὶ πηλίκᾳ συμβάλλεσθαι πέφυκε τοῖς φιλομαθοῦσιν ὁ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας τρόπος.

5. Ἀρριανὸς ἀπὸ τῆς Νικομήδεια (περίπου 95-180)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ (προοίμιο)

Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου ὅσα μὲν ταῦτα ἄμφω περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου συνέγραψαν, ταῦτα ἐγὼ ὡς πάντῃ

2. Πόσο όμως εκπληκτικό και μεγάλο είναι το θέαμα, που δίνει το ιστορικό μου έργο, μπορεί ολοκάθαρα να φανεί, αν συγκρινουμε τις αξιολογότερες δυναστείες, για τις οποίες έχουν γράψει πάρα πολλά οι ιστορικοί, με τη ρωμαϊκή κυριαρχία. Όσες αντέχουν σε παραβολή και σύγκριση είναι οι εξής: Οι Πέρσες για ορισμένα χρονικά διαστήματα ισχυροποιήθηκαν και απλώθηκαν σημαντικά, όσες φορές όμως τολμήσανε να ξεπεράσουν τα σύνορα της Ασίας κινδύνευσε όχι μόνο η κυριαρχία τους μα και η υπόστασή τους. Οι Λακεδαιμόνιοι, αφού παλέψανε πολλά χρόνια για την ηγεμονία της Ελλάδας και τελικά την πέτυχαν, μόλις δώδεκα χρόνια την ασκούσαν αδιαφιλονίκητα. Οι Μακεδόνες εξουσίασαν ένα τμήμα της Ευρώπης, που μπορεί να θεωρηθεί ελάχιστο σε σύγκριση με τη συνολική της έκταση, και άρχιζε από την Αδριατική ως τον ποταμό Ίστρο. Ύστερα εξουσίασαν και την Ασία, καταλύοντας την περσική κυριαρχία. Μολονότι όμως φάνηκαν πως εξουσιάζουν πολλά μέρη και ρυθμίζουν την πολιτική τους, το μεγαλύτερο μέρος της οικουμένης βρέθηκε έξω από την κυριαρχία τους. Ούτε μια φορά δηλαδή δεν επιχειρήσανε να διεκδικήσουν τη Σικελία, τη Σαρδηνία και τη Λιβύη. Όσο για τα πιο πολεμικά φύλα της Δυτικής Ευρώπης, απλώς ούτε τα γνώριζαν. Οι Ρωμαίοι όμως δεν υποτάζανε μόνο κάποια μέρη, αλλά ολόκληρη την οικουμένη, και κατέλιπαν την ανωτερότητα της δύναμής τους, ακαταγώνιστης για όλους τους σημερινούς και αξεπέραστης για τις επόμενες γενιές. Τους λόγους θα τους αντιληφθεί ο αναγνώστης καλύτερα μέσα από τούτο το έργο μου, κι ακόμη πόσο πολλά και μεγάλα πλεονεκτήματα παρέχει σ' εκείνον, που αγαπά τη μάθηση, η σπουδή της πραγματικής ιστορίας.

(Μετάφραση Ν. Τριανταφυλλόπουλου, εκδ. ΣΤΙΓΜΗΣ)

Απ' όλα όσα έγραψαν για τον Αλέξανδρο, το γιο του Φιλίππου, ο Πτολεμαίος, ο γιος του Λάγου και ο Αριστόβουλος, ο γιος του Αριστοβούλου,

ἀληθῆ ἀναγράφω, ὅσα δὲ οὐ ταῦτά, τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα καὶ ἅμα ἀξιαφηγητότερα ἐπιλεξάμενος. ἄλλοι μὲν δὴ ἄλλα ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ἀνέγραψαν, οὐδ' ἔστιν ὑπὲρ ὅτου πλείονες ἢ ἀξυμφωνότεροι ἐς ἀλλήλους· ἀλλ' ἐμοὶ Πτολεμαῖός τε καὶ Ἀριστόβουλος πιστότεροι ἔδοξαν ἐς τὴν ἀφήγησιν, ὁ μὲν ὅτι συνεστράτευσε βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ, Ἀριστόβουλος, Πτολεμαῖος δὲ πρὸς τῷ ξυστρατεῦσαι ὅτι καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχροτέρων ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσασθαι ἦν· ἄμφω δέ, ὅτι τετελευτηκότος ἤδη Ἀλεξάνδρου ξυγγράφουσιν [ὅτε] αὐτοῖς ἢ τε ἀνάγκη καὶ ὁ μισθὸς τοῦ ἄλλως τι ἢ ὡς συνηνέχθη ξυγγράψαι ἀπῆν. ἔστι δὲ ἅ καὶ πρὸς ἄλλων ξυγγεγραμμένα, ὅτι καὶ αὐτὰ ἀξιαφήγητά τέ μοι ἔδοξε καὶ οὐ πάντῃ ἀπιστα, ὡς λεγόμενα μόνον ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ἀνέγραψα. ὅστις δὲ θαυμάσεται ἂνθ' ὅτου ἐπὶ τοσοῖσδε συγγραφεῦσι καὶ ἐμοὶ ἐπὶ νοῦν ἦλθεν ἡδε ἡ συγγραφή, τὰ τε ἐκείνων πάντα τις ἀναλεξάμενος καὶ τοῖσδε τοῖς ἡμετέροις ἐντυχὼν οὕτω θαυμαζέτω.

6. Προκόπιος Καισαρεύς (περίπου 500-560 μ.Χ.)

ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

α'. Προκόπιος Καισαρεύς τοὺς πολέμους ξυνέγραψεν, οὓς Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πρὸς βαρβάρους διήνεγκε τοὺς τε ἐφ' οὓς καὶ ἐσπερίους, ὥς πη αὐτῶν ἐκάστῳ ξυνηνέχθη γενέσθαι, ὥς μὴ ἔργα ὑπερμεγέθη ὁ μέγας αἰὼν λόγου ἔρημα χειρῳσάμενος τῇ τε λήθῃ αὐτὰ καταπρόηται καὶ παντάπασιν ἐξίτηλα θῆται, ὥνπερ τὴν μνήμην αὐτὸς ὦετο μέγα τι ἔσεσθαι καὶ ξυνοῖσον ἐς τὰ μάλιστα τοῖς τε νῦν οὔσι καὶ τοῖς ἐς τὸ ἔπειτα γενησομένοις, εἴ ποτε καὶ αὖθις ὁ χρόνος ἐς ὁμοίαν τινὰ τοὺς

καταγράφω τα σημεία στα οποία συμφωνούν, επειδή τα θεωρώ απολύτως αληθινά. Σ' όσα πάλι σημεία διαφωνούν, διάλεξα εκείνα που μου φάνηκαν πιο αξιόπιστα και συγχρόνως πιο άξια να τα αφηγηθώ. Άλλοι έγραψαν βέβαια διαφορετικά πράγματα για τον Αλέξανδρο και δεν υπάρχει άλλος άνθρωπος για τον οποίο να έγραψαν τόσο ιστορικοί τόσο πράγματα που δεν συμφωνούν μεταξύ τους. Εμένα πάντως ο Πτολεμαίος και ο Αριστόβουλος μου φάνηκαν πιο αξιόπιστοι αφηγητές, επειδή ο Αριστόβουλος συμμετείχε στην εκστρατεία με τον βασιλιά Αλέξανδρο, ενώ ο Πτολεμαίος, εκτός από τη συμμετοχή του στην εκστρατεία, ήταν και ο ίδιος βασιλιάς, πράγμα που σημαίνει ότι θα θεωρούσε περισσότερο απ' οποιονδήποτε άλλον ντροπή να πει ψέματα.

Εξάλλου και οι δύο έγραψαν μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου και κατά συνέπεια κανένας καταναγκασμός και καμιά ελπίδα για κέρδος δεν τους ώθησε να περιγράψουν τα γεγονότα διαφορετικά από ό,τι διαδραματίστηκαν. Στην ιστορία μου περιέλαβα πάντως, απλώς ως λεγόμενα για τον Αλέξανδρο, και μερικά στοιχεία που πήρα από άλλους συγγραφείς, επειδή θεώρησα πως άξιζαν να τα αφηγηθώ και πως δεν ήταν εντελώς αναξιόπιστα. Αν δε απορήσει κάποιος για το λόγο που αποφάσισα να γράψω αυτή την ιστορία, αφού έγραψαν γι' αυτήν τόσο συγγραφείς, ας εκφράσει την απορία του αφού πρώτα διαβάσει όλα τα έργα τους και εντυφλήσει και στο δικό μου.

(Μετάφραση Άννας Καλυδιώτη, έκδ. ΕΞΑΝΤΑΣ)

Ο Προκόπιος από την Καισάρεια έγραψε την ιστορία των πολέμων που διεξήγαγε ο Ιουστινιανός, ο βασιλιάς των Ρωμαίων, εναντίον των βαρβάρων της Ανατολής και της Δύσης, περιγράφοντας το πως έγινε ο καθένας χωριστά· στόχος του ήταν να μην αφήσει να περιπέσουν στην αφάνεια και να ξεχαστούν, με το πέρασμα του χρόνου, γεγονότα σημαντικά και κατορθώματα μεγάλα, των οποίων η ανάμνηση, πιστεύει ο συγγραφέας, είναι πολύ σημαντική και θα βοηθήσει ιδιαίτερα τόσο τους σύγχρο-

ἀνθρώπους ἀνάγκην διάθουτο. τοῖς τε γὰρ πολεμῆσείουσι καὶ ἄλλως ἀγωνιούμενοις ὄνησίν τινα ἐκπορίζεσθαι οἷα τέ ἐστίν ἢ τῆς ἐμφεροῦς ἱστορίας ἐπίδειξις, ἀποκαλύπτουσα μὲν ὅποι ποτὲ τοῖς προγεγενημένοις τὰ τῆς ὁμοίας ἀγωνίας ἐχώρησεν, αἰνισσομένη δὲ ὁποῖαν τινα τελευτήν τοῖς γε ὡς ἄριστα βουλευομένοις τὰ παρόντα, ὡς τὸ εἶκός, ἔξει. καὶ οἱ αὐτῷ ξυνηπίστατο πάντων μάλιστα δυνατὸς ὢν τάδε ξυγγράψαι κατ' ἄλλο μὲν οὐδέν, ὅτι δὲ αὐτῷ ξυμβούλῳ ἡρημένῳ Βελισαρίῳ τῷ στρατηγῷ σχεδὸν τι ἅπασι παραγενέσθαι τοῖς πεπραγμένοις ξυνέπεσε. πρέπειν τε ἡγεῖτο ῥητορικῇ μὲν δεινότητα, ποιητικῇ δὲ μυθοποιίαν, ξυγγραφῇ δὲ ἀλήθειαν. ταῦτά τοι οὐδέ του τῶν οἱ ἐς ἄγαν ἐπιτηδείων τὰ μοχθηρὰ ἀπεκρύψατο, ἀλλὰ τὰ πᾶσι ξυνεγεχθέντα ἕκαστα ἀκριβολογούμενος ξυνεγράψατο, εἴτε εὖ εἴτε πη ἄλλῃ αὐτοῖς εἰργάσθαι ξυνέβη. Κρεῖσσον δὲ οὐδὲν ἢ ἰσχυρότερον τῶν ἐν τοῖσδε τοῖς πολέμοις τετυχηκότων τῷ γε ὡς ἀληθῶς τεκμηριουῖσθαι βουλομένῳ φανήσεται. πέπρακται γὰρ ἐν τούτοις μάλιστα πάντων ὢν ἀκοῇ ἴσμεν θαυμαστὰ οἷα, ἣν μὴ τις τῶν τάδε ἀναλεγόμενων τῷ παλαιῷ χρόνῳ τὰ πρεσβεία διδοίη καὶ τὰ καθ' αὐτὸν οὐκ ἀξιοίη θαυμαστὰ οἶεσθαι.

7. Ἄννα Κομνηνὴ (1083-1153 μ.Χ.)

Ι. Ῥέων ὁ χρόνος ἀκάθεκτα καὶ αἰεὶ τι κινούμενος παρασύρει καὶ παραφέρει πάντα τὰ ἐν γενέσει καὶ ἐς βυθὸν ἀφανείας καταποντοῖ ὅπου μὲν οὐκ ἄξια λόγου πράγματα, ὅπου δὲ μεγάλα τε καὶ ἄξια μνήμης, καὶ τά τε ἄδηλα φύων κατὰ τὴν τραγωδίαν καὶ τὰ φανέντα ἀποκρυπτόμενος.

νους όσο και τις μελλοντικές γενιές, αν κάποτε οι άνθρωποι βρεθούν κάτω από τις ίδιες ανάγκες. Γιατί όσοι τυχόν θελήσουν να πολεμήσουν ή να αναλάβουν παρόμοιους αγώνες θα μπορούσαν να επωφεληθούν από την εξιστόρηση ανάλογων καταστάσεων, που από τη μια αποκαλύπτουν τα αποτελέσματα που πέτυχαν οι άνθρωποι παλαιότερων εποχών, διεξάγοντας παρόμοιους αγώνες, και από την άλλη φωτίζουν την πιθανή έκβαση των γεγονότων του καιρού τους, τουλάχιστον για όσους καταστρώνουν με τον καλύτερο τρόπο τα σχέδιά τους. Ακόμα, ο συγγραφέας θεωρεί ότι ο ίδιος είναι ο πλέον κατάλληλος να γράψει την ιστορία αυτών των γεγονότων μόνο και μόνο γιατί ήταν ο σύμβουλος του στρατηγού Βελισάριου και έζησε από κοντά άλλα τα γεγονότα που περιγράφει. Και πιστεύει ότι, όπως η ευστροφία είναι απαραίτητη στη ρητορική και η μυθοπλασία στην ποίηση, έτσι ακριβώς απαιτείται η αλήθεια για την ιστορική συγγραφή. Γι' αυτό, με βάση αυτή την αρχή, δεν απέκρυψε τα σφάλματα και τις αποτυχίες ακόμα και των πιο οικείων του, αλλά έγραψε τα πάντα με κάθε ακρίβεια, όπως πράγματι έγιναν, είτε καλά είτε κακά.

Όποιος θελήσει να διαμορφώσει άποψη τεκμηριωμένη και θεμελιωμένη στην αλήθεια δεν θα βρει γεγονότα σημαντικότερα απ' αυτά που συνέβησαν σ' αυτούς τους πολέμους. Γιατί κατά τη διάρκειά τους σημειώθηκαν γεγονότα πιο αξιοθαύμαστα απ' όλα όσα έφτασαν σ' εμάς με την προφορική παράδοση, εκτός κι αν κάποιος από τους αναγνώστες αυτής της διήγησης δίνει τα πρωτεία στην αρχαιότητα και θεωρεί ανάξια λόγου τα σύγχρονά του γεγονότα.

(Μετάφραση Π. Ροδάκη, έκδ. Α. ΛΙΒΑΝΗ - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ)

Ι Ακάθεκτος κυλάει ο χρόνος και στην αέναη κίνησή του παρασύρει και παραλλάζει τα πάντα και τα καταποντίζει στο βυθό της αφάνειας —πότε πράγματα σήμαντα και πότε μεγάλα και αξιομνημόνευτα— και, όπως λέει ο τραγικός ποιητής, φέρνει στο φως τα άδηλα και κρύβει τα φανε-

Ἄλλ' ὃ γε λόγος ὁ τῆς ἱστορίας ἔρυμα καρτερώτατον γίνεται τῷ τοῦ χρόνου ρεύματι καὶ ἴστησι τρόπον τινὰ τὴν ἀκάθεκτον τούτου ῥοήν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα πάντα, ὅποσα ὑπερέβηκε, ξυνέχει καὶ περισφίγγει καὶ οὐκ ἐὰ διολισθαίνειν εἰς λήθης βυθούς. 2. Ταῦτα δὲ διεγνωκυῖα ἐγὼ Ἄννα, θυγάτηρ μὲν τῶν βασιλέων Ἀλεξίου καὶ Εἰρήνης, πορφύρας τιθῆναι τε καὶ γέννημα, οὐ γραμμάτων οὐκ ἄμοιρος, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἑλληνίζειν ἐς ἄκρον ἐσπουδακυῖα καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελετήτως ἔχουσα καὶ τὰς Ἀριστοτελικὰς τέχνας εὖ ἀναλεξαμένη καὶ τοὺς Πλάτωνος διαλόγους καὶ τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς τετρακτύος τῶν μαθημάτων πυκάσασα (δεῖ γὰρ ἐξορχεισθαι ταῦτα, καὶ οὐ περιουτολογία τὸ πρᾶγμα, ὅσα ἡ φύσις καὶ ἡ περὶ τὰς ἐπιστήμας σπουδὴ δέδωκε καὶ ὁ Θεὸς ἄνωθεν ἐπεβράβευσε καὶ ὁ καιρὸς συνεισήνεγκε) βούλομαι διὰ τῆσδ' ἐμοὶ τῆς γραφῆς τὰς πράξεις ἀφηγησάσθαι τοῦμοῦ πατρός οὐκ ἀξίας σιγῇ παραδοθῆναι οὐδὲ τῷ ρεύματι τοῦ χρόνου παρασυρῆναι καθάπερ εἰς πέλαγος ἀμνημοσύνης, ὅσας τε τῶν σκῆπτρων ἐπειλημμένους κατεπράξατο καὶ ὅσας πρὸ τοῦ διαδήματος ἔδρασεν ἑτέροις βασιλεῦσιν ὑπηρετούμενος.

8. Λαόνικος Χαλκοκονδύλης Ἀθηναῖος (περίπου 1430-1490 μ.Χ.)

ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Λαόνικω Ἀθηναίῳ τῶν κατὰ τὸν βίον οἱ ἐς θεᾶν τε καὶ ἀκοὴν ἀφιγμένων ἐς ἱστορίαν ξυγγέγραπται τάδε, ὥστε δὴ τοῦτο χρέως ἐκτινύται τῇ φύσει, ἅμα οἶόμενος καὶ μηδὲν αὐτῶν ἀκλεῶς ἔχειν ἐς τοὺς ἐπιγιννομένους, ξυνενεχθέντων, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐδαμῇ ἐλασσόνων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ποτὲ γενομένων μνήμης ἀξίων. Τῆς τε Ἑλλήνων φημί τελευτῆς τὰ ἐς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐπισυμβεβηκότα, καὶ Τούρκων ἐπὶ μέγα δυνάμειος καὶ ἐπὶ μέγιστον τῶν πώποτε ἤδη ἀφικομένων. Ἀφ' ὧν δὴ τὴν τοῦδε τοῦ βίου εὐδαιμονίαν ἐπὶ τᾶναντία φερομένην ἐπιλεγόμενος ἴσχειν αὐτῇ καὶ ἄλλοτε ἄλλως, θέμις ἡγοῦμαι εἶναι περὶ ἀμφοῖν τούτοις μνήμην ποιῆσθαι οὐκ ἀεικῇ. Συγγραφὴν δὲ τήνδε ἀποδεικνύμενοι ἐπιμνησόμεθα

ρά. Αλλά ο λόγος της Ιστορίας γίνεται φράγμα πανίσχυρο για το ρεύμα του χρόνου και σταματάει κατά κάποιον τρόπο την ακάθεκτη ροή του κι απ' όσα συμβαίνουν στο κύλισμά του, συγκρατεί και περισφίγγει όλα όσα επιπλέουν και δεν τ' αφήνει να ξεγλιστρήσουν σε λήθης βυθούς.

2. Αυτή τη διαπίστωση έχω κάμει εγώ, η Άννα, κόρη των βασιλέων Αλεξίου και Ειρήνης, πορφυρογέννητη και πορφυροθρεμμένη, όχι άμοιρη γραμμάτων, αλλά με σοβαρότατη σπουδή των ελληνικών, χωρίς να έχω παραμελήσει ούτε τη ρητορική και αφού διάβασα προσεκτικά τόσο τα έργα του Αριστοτέλη όσο και τους διαλόγους του Πλάτωνος και κόσμησα το πνεύμα μου με τα μαθηματικά, την αστρονομία και τη μουσική (πρέπει να αναφέρονται αυτά και δεν είναι περιαιτολογία να απαριθμείς όσα η φύση και ο πόθος της γνώσης έχουν δώσει και επιβράβευσε ο επουράνιος Θεός με τη συνεπικουρία των περιστάσεων), γι' αυτό και θέλω, με το σύγραμμά μου αυτό, να εξιστορήσω τα έργα του πατέρα μου, που δεν είναι άξια να παραδοθούν στη σιωπή ούτε να παρασυρθούν από το ρεύμα του χρόνου σαν σε πέλαγος λήθης, όσα επετέλεσε αφού ανέλαβε το σκήπτρο και όσα έπραξε πριν απ' τη στέψη του, όταν ήταν στην υπηρεσία άλλων βασιλέων.

(Μετάφραση Αλόης Σιδέρη, έκδ. ΑΓΡΑ)

Αυτά έχουν γραφεί ως ιστορία από τον Λαόνικο τον Αθηναίο όπως αυτός τα είδε και τα άκουσε όσο ζούσε, ώστε αυτό να αποτελέσει εκπλήρωση χρέους προς τη φύση, και ταυτόχρονα επειδή νομίζω ότι τίποτε από αυτά δεν πρέπει να μείνει χωρίς να το μάθουν οι μεταγενέστεροι και τα οποία δεν υπήρξαν, όπως νομίζω, διόλου πιο ασήμαντα από όσα είναι αξιομνημόνευτα σε όλη την οικουμένη, εννοώ τα γεγονότα που συνέβησαν και κατά το τέλος της εξουσίας των Ελλήνων και κατά την άνοδο της δύναμews των Τούρκων, που έφτασαν όπου κανείς μέχρι τώρα δεν έφτασε.

Ως εκ τούτου λοιπόν κατέληξα στο συμπέρασμα ότι η ευδαιμονία της επίγειας ζωής με το να μετακινείται προς αντίθετες κατευθύνσεις, τη μια

καὶ περὶ ἄλλων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην γενομένων, οὐκ ἄμφι τόνδε τόν ἐπ' ἐμοῦ χρόνον, οἷς τε αὐτὸς παρεγενόμην θεασάμενος, καὶ τᾶλλα ἀπὸ τε τοῦ εἰκότος, μάλιστα δὲ συμβαλλόμενος, καὶ ὥς ἔτι παρὰ τῶν τὰ ἄμεινω φρονούντων ἐδόκουν πυθέσθαι περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἢ ἂν μάλιστα ἔχοι ὥς ἀσφαλέστατα ἐπὶ τὸ ἄμεινον ἀληθείας εἰρῆσθαι. Μηδὲ ἐκεῖνό γε πάνυ ἐκφάλως ἔχον ἡμῖν, ὥς Ἑλληνικῇ φωνῇ ταῦτα διέξιμεν, ἐπεὶ ἤγε τῶν Ἑλλήνων φωνὴ πολλαχῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διέσπαρται καὶ συχναῖς ἐγκαταμέμικται. Καὶ κλέος μὲν αὐτῇ μέγα τὸ παραυτίκα, μείζον δὲ καὶ ἐσαῦθις, ὅποτε δὴ ἀνὰ βασιλείαν οὐ φαύλην Ἑλλήν γε αὐτὸς βασιλεύς καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐσόμενοι βασιλεῖς, οἳ δὴ καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες ξυλλεγόμενοι κατὰ σφῶν αὐτῶν ἔθιμα ὥς ἥδιστα μὲν σφίσιν αὐτοῖς, τοῖς δὲ ἄλλοις ὥς κράτιστα πολιτεύοιντο.

σταματάει εδώ και την άλλη διαφορετικά, και γι' αυτό νομίζω ότι είναι δίκαιο να καταγράψω στη μνήμη και για τους μεν και για τους δε, αμερόληπτα.

Και παρουσιάζοντας αυτή τη συγγραφή θα αναφέρουμε και άλλα γεγονότα που συνέβησαν στην οικουμένη, όχι στη δική μου εποχή, όσα είδα εγώ ο ίδιος και άλλα όσα έκρινα ευλογοφανή και που θεωρούσα ότι οι πληροφορίες έρχονταν από ανθρώπους συνετούς, αλλά αυτά που έχουν ειπωθεί με τη μεγαλύτερη δυνατή αλήθεια.

Έπειτα δεν είναι υποτιμητικό για μας ότι διηγούμαστε αυτά με την ελληνική γλώσσα· γιατί η ελληνική είναι γνωστή σε πολλά μέρη της οικουμένης και έχει αναμειχθεί με πολλές γλώσσες. Και η τωρινή δόξα της είναι μεγάλη, μεγαλύτερη όμως θα γίνει στο μέλλον όταν θα υπάρξει βασιλεία όχι ασήμαντη και βασιλιάς Έλληνας και θα βασιλεύσουν και τα παιδιά του και οι Έλληνες θα πολιτεύονται σύμφωνα με τα δικά τους έθιμα και θα ευχαριστιούνται οι ίδιοι και απέναντι των άλλων θα είναι δυνατοί.